

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

שבועות ופרשת נשא, תשס"ט
מספר 811מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

עם צבאות ה'*

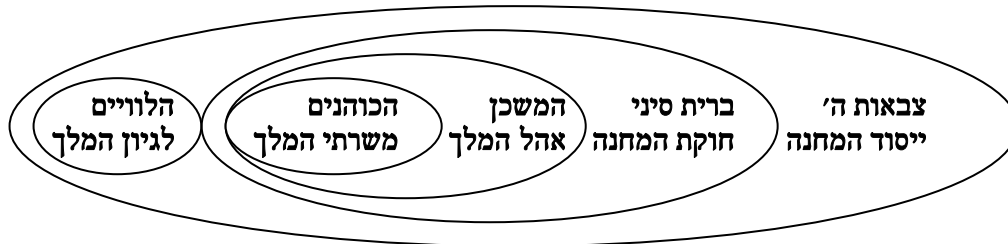
בספר שמות (יב: מא) נפתח מהלך שמסתיים בשלוש הפרשיות הראשונות של ספר מדבר: "בְּעֶצְם הַיּוֹם הַזֶּה יֵצְאוּ כָל-צְבָאוֹת ה' מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם". המהלך הזה הוא הפיכת עם של עבדים לצבא כובש אך לא כשכירי חרב אלא כעם בעל אופי משלו המבקש פינה שבה יינטע ובה תשגשג תרבותו הייחודית. כדי להשלים את המהלך הזה יש לבצע בדרך כמה משימות, והקשה שבהן היא שחרור העם מהעבדות הרוחנית וניקוי התודעה מכל המושגים המסולפים שנטמעו בה במשך השהות הארוכה במצרים. רק נוהג אחד מחיי העבדות יש לשמור: ציות לצו שבא מלמעלה. אבל אסור שיהיה זה ציות עיוור אלא ציות מאהבה שתנבע בראש ובראשונה מהכרת תודה על כל הטוב שגמלם גואלם מעבדות ושיגמלם בעתיד, ומתוך ההבנה שחיהם ככלל וכפרט טובים יהיו לאין ערוך בהיותם עבדי ה' מאשר עבדי בשר ודם. רק על ידי זה תושג חירותם האמיתית.

כל נסי יציאת מצרים ופלאי הקיום במדבר נועדו לעורר בעם את הכרת הטובה. אבל את ההבנה על אופי החיים שצפוי להם מכאן ואילך ישיגו רק לאחר כריתת הברית בינם לבין אלוקים בהר סיני. כריתת הברית משמעה הפנמת המטרה והאידיאל שלשמן נוצר העם. מכאן נובעת חובת הציות, אך מכאן גם הביטחון בהגנת אלוקים ובסיפוק צורכיהם. אבל העיקר הוא קבלת מסגרת חיים חברתיים צודקים ומלאי משמעות שיבטיחו חברה טובה שבה יתאפשר לכל יחיד להתעלות ברוחו. לשם כך כדאי להתאמץ ולצאת למסע כדי להגיע לארץ שבה תצמח חברה זו.

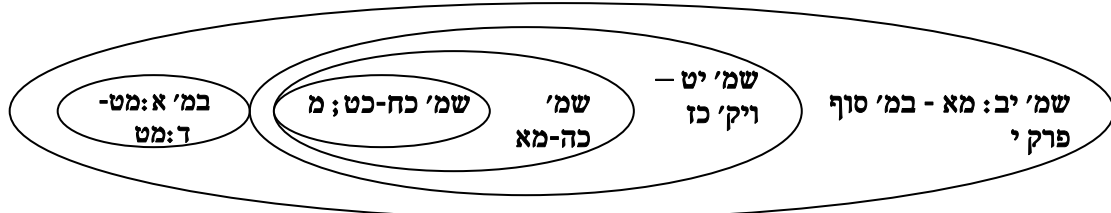
מיום היציאה ממצרים נפתחו כמה מעגלי תיאור. המעגל הראשון הוא תיאור של 60 ריבוא אנשים בוגרים שמתחילים לצעוד אל הארץ המובטחת. בתוך המעגל הזה משתלב מעגל התיאור של חוקת המחנה שנותנת לו צביון משלו, מטרה וזהות ודגל רוחני. בסופו של התהליך הזה יינתנו גם סמלים ודגלים ממשיים שייחדו כל אחת מחטיבות הצבא הגדול הזה.¹ בתוך המחנה ממוקם אוהלו של המלך, המפקד העליון של הצבא, נקבעים סדרי האוהל ומי יהיו האחראים עליו ועל סדריו.

* מאמר זה מוקדש באהבה ובהוקרה לאחותי הגדולה, שולמית בן ארי, ליום הולדתה. ירבו ימיה בטוב ושנותיה בנעימים.

¹ המדרש משקף רעיון זה כשהוא מציין את הסמלים שהיו על דגלי כל שבט ושבט. גם הקרבנות הזהים שניתנו על ידי נשיאי השבטים לא נועדו לטשטש את ייחודם, אלא לבטא את ההכרה שלמרות המשותף הרוחני יש לכל שבט צביון משלו. לכן נכון מצד העיקרון הפירוש שמוצא סמלים ייחודיים לכל שבט בפרטים הזהים של קרבנות הנשיאים. אם לתת משל מימינו – דומים הם הקרבנות האלה להשאת המשואות בליל יום העצמאות על ידי אנשים שונים שמייצגים מגזרים שונים בעם, אך כולם עושים זאת "להפארת מדינת ישראל".

הציור שלהלן נותן ביטוי סמלי לדרך שבה טופלו הנושאים שזכרו לעיל.¹ השלבים שונים זה מזה במקום שהם תופסים בחומש. הארגון הצבאי והטכני של העם נפתח בשמות וחוזר ועולה בתחילת במדבר, ובינתיים מטופלים שאר הנושאים. חוקת הצבא-העם ראשיתה בשמות וחוזרת ומתפרטת בספר ויקרא,² ואשר לאוהל המלך – מלבד הסדרים שבסוף שמות ובתחילת ויקרא יעלה הנושא שוב בתחילת במדבר ובפרשתנו. על כן תוארו המעגלים כשהם נתונים זה בתוך זה, ובדרך כלל אינם חותכים זה את זה.

בכל המבנה הזה חריג הוא תיאור בחירת הלוויים. חריגותו מוצאת ביטוי מובהק גם בהדגשת הכתוב את תאריך הבדלתם לתפקידם, שכן תאריך זה הוא מאוחר לכל המרכיבים האחרים.³ הגדרתם כ"לגיון המלך" באה בעקבות מדרש במדבר רבה (א, יב):⁴

דבר אחר: "אַף אֶת-מִטֵּה לְוִי לֹא תִפְקֹד" (במ' א: מט) - למה לא נמנו עם ישראל? אלא שבטו של לוי פלטינין (=בני ארמון) היו. משל למלך שיש לו לגיונות הרבה ואומר לפרופסיטוט (=מקורב למלך, בעל שררה גבוהה): לך מנה את הלגיונות חוץ מן הלגיון העומד לפני. לפיכך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: "אַף אֶת-מִטֵּה לְוִי" וגו', "בְּתוֹף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" אין אתה מונה אותן אבל לעצמן מנה אותן, שאין שבחו של מלך שימנה לגיונו עם הלגיונות; לפיכך נמנו ישראל לעצמן ושבט לוי לעצמן. ומנין אתה אומר שמטעם הזה אמר לו? שכן כתיב אחריו: "וְאַתָּה הַפְּקֹד אֶת-הַלְוִיִּם עַל-מִשְׁפַּח הָעֵדֻת" וגו' (שם: נ).

אין הלוויים נבחרים עם הכוהנים, קציני המטה של המלך, אף שהם חיל העזר שלהם, אלא חודש ימים לאחר מכן.⁵ דומה שעובדה זו יש בה כדי להטות את הכף בוויכוח הקדום בשאלה אם המשכן נקבע

¹ אף שהציור אינו מציג את הפרופורציות הנכונות שבהם טופלו הנושאים. לדוגמה, פירוט החוקים בחומש ויקרא הוא אינטנסיבי לעומת החלק בשמות שכולל גם סיפורים, אבל אין זה בא לידי ביטוי בציור.

² פירוט הפסוקים בציור משקף את דעת רש"י שכל ההכנה של הכוהנים נעשתה במסגרת הזמן שתוארה בסוף ספר שמות, ועשרת הפרקים הראשונים של ויקרא כתובים שלא במקום הראוי. במאמרי הקודם לפרשת "צו" (דף שבוועי מס' 803) הראיתי את השוני בינו ובין רמב"ן. לפי רמב"ן, עלינו לומר שהקמת אוהל המלך ומינוי משרתיו ראשיתם בשמות כ"ה וסופם בויקרא י'.

³ הקמת המשכן, חנוכת המזבח וראשית תפקודם העצמאי של הכוהנים נעשים בשנה השנית באחד לחדש הראשון (שמ' מ; במ' ז). מניין הלוויים ומילוי ידם לתפקידם לא נעשו לפני אחד לחודש השני בשנה השנית (במ' א: א), שכן רק אז החלו במפקדי השבטים, ושבט לוי נפקד אחרון ובנפרד.

⁴ הנוסח לקוח מפרוייקט השו"ת. הפיסוק ומראי המקום נעשו על ידי. כיוון שבחירת הלוויים נעשתה גם באופן שונה של מנינם, ראיתי ברישום הפרקים לכל מפקד השבטים יחידה אחת, שכן רק מתוך ההשוואה עולה בביור הייחוד של הלוויים.

⁵ עובדה זו מתבלטת עוד בשל הזכרת תאריך נוסף בבמ' ט: א-ב: מצוות הפסח שנאמרה שלא במקומה אלא חודש לפני הבחירה בלוויים. שלא כפסח שנעשה במצרים בבתים ואין לו מאפייני קרבן, הרי הפסח שנעשה במדבר היה צריך להגיע אל המשכן, ומשום כך נמנע מן הטמאים לאכלו. אם כן, בוודאי היה צורך בעזרת הלוויים לארגון וביצוע של זבח כה המוני, ואף על פי כן ברור שהלוויים לא פעלו באותו פסח בסיוע לכוהנים. י"ש ליכט (בספרו

למקום ההתוועדות של אלוקים עם העם רק בעקבות חטא העגל, כדי לסמן ולסמל את הסליחה,⁶ או שמלכתחילה נועד המשכן לתת ביטוי לבחירת עם ישראל. הזמן שבו נבחרו הלוויים מחזק את האפשרות השנייה, שבה תומך רמב"ן, למשל.⁷ מפירושו עולה שיש מקום לתיאור הקמת המשכן וחנוכת המזבח בלי השתתפותם של הלוויים, שכן כשעלה המשכן במחשבה לא נועד להם כל תפקיד, שהרי עם ישראל היה שלם באמונתו. כל בכור בכל משפחה היה ראוי אז לשרת לפני האל, ולא היה צורך בכוח עזר מיוחד. אמנם הביצוע של הקמת המשכן נעשה לאחר חטא העגל, אך ברור מסגנון החזרה האופייני לדיווח על הקמת המשכן, שחשוב היה לציין שכל פרטי הביצוע תאמו במדוקדק את פרטי התכנון, על כן אין מקום ללוויים שלא היו בתכנית המקורית.

רק לאחר חנוכת המזבח, לפני המסע הגדול לארץ, כאשר יש צורך מתמיד בחיל העזר, הגיע הזמן לעשות את השינויים המתבקשים מתוצאות החטא. הלוויים מחליפים אחד לאחד כל בכור בבני ישראל, ומעצם החלפתם מתברר שהבכורות הם שהיו צריכים לטפל בנשיאת כלי הקודש וכל חלקי המשכן, בהקמתו ובפירוקו ובשמירה המתמדת סביבו לכל יגיע החול בקודש, והטמא – במי ובמה שאמור להישאר טהור.

אכן לפני חטא העגל היה כל העם ראוי לשרת בלגיונו המיוחד של מלך מלכי המלכים, כפי שעולה גם ממדרש תנחומא.⁸ המדרש עונה לשאלה מדוע נטה משה את אוהל מועד מחוץ למחנה לאחר חטא העגל,⁹ ואחת מתשובותיו היא:

ריש לקיש אמר: משל למלך שהיה לו לגיון אחד, מרדו במלך, מה עשה שר צבא שלהן? נטל סיגנון של מלך וברח; כך משה, כשעשו ישראל אותו מעשה נטל את המשכן והלך לו.¹⁰

יונה בר מעוז

המחלקה לתנ"ך

מפעל מקראות גדולות 'הכתר'

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב:

sub parasha-I firstname lastname - *last-name* הינם

השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

פירוש על ספר במדבר, א, ירושלים תשמ"ה, עמ' 2) סבור אמנם שפרשת הפסח אינה חורגת מסדר הזמן של החטיבה שבה היא נזכרת, שכן היא רק רומזת לפסח ראשון, אולם עיקר עניינה הוא פסח שני. מכל מקום, עצם הזכרת פסח ראשון מבליטה את היעדר הלוויים במשכן באותו אירוע.

⁶ רש"י סבור כדעה הראשונה בפירושו לשמ' לא: יח: "וַיִּתֵּן אֶל-מֹשֶׁה וְגו'" – אין מוקדם ומאוחר בתורה (ראו פסחים ו ע"ב). מעשה העגל קדם לציווי מלאכת המשכן ימים רבים (תנח' כי תשא לא), שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, וביום הכפורים נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל, ולמחרת התחילו בנדבת המשכן, והוקם באחד בניסן" (שמ' מ:ז). הפרשנים צוטטו מתוך מקראות גדולות 'הכתר'.

⁷ בראשית פירושו לשמ' כה: א: "כאשר דבר השם עם ישראל אֶל-פְּנֵים אֶל-פְּנֵים" (דב' ה:ד) עשרת הדברות, וצוה אותם על ידי משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה, כאשר הנהיגו רבותינו עם הגרים שבאים להתייחד (יבמות מז ע"ב), וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצום על ידו של משה, וזאת עמהם ברית על כל זה, מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לא-להים (ע"פ ויק' כו:יב), כאשר התנה עמהם מתחלה: 'וְעַתָּה אִם-שָׁמוּעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי וְשָׁמַרְתֶּם אֶת-בְּרִיתִי וְהֵייתֶם לִי סֻגְלָה' (שמ' יט:ה), ואמר 'וְאַתֶּם תִּהְיוּ-לִי מִמְּלֶכֶת פְּהִינִים וְגוֹי קְדוֹשׁ' (שם, ו). והנה הם קדושים, ראויים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם. ולכן צוה תחלה על דבר המשכן, שיהיה לו בית בתוכם, מקדש לשמו, ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל".

⁸ לפרשת 'כי תשא' סימן טו. הנוסח על פי מהדורת בובר, הפיסוק שלי.

⁹ שמ' לג: ז.

¹⁰ אמנם אין אוהל מועד הנזכר כאן המשכן, אך הוא משמש מקום חיבור לאלוקים, על כן מגדירו המדרש משכן. אבל תרגום אונקלוס על אתר מכנהו "בית אולפנא".